

Grzegorz Jawor

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)
<https://orcid.org/0000-0002-3962-5388>
e-mail: grzegorz.jawor@mail.umcs.pl

Małgorzata Kołacz-Chmiel

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)
<https://orcid.org/0000-0002-4410-2389>
e-mail: malgorzata.kolacz-chmiel@mail.umcs.pl

**Małżeństwa matrylokalne na wsi polskiej w XV w.
Przypadek związku Marcina Ruszela z Elżbietą
z Dobrskiej Woli (ziemia lubelska)**

*Matrilocal Marriages in the Polish Villages in the 15th Century.
The Case of the Union of Marcin Ruszel
with Elżbieta from Dobrska Wola (Lublin Land)*

ABSTRACT

Patrilocal marriages were definitely predominant in the medieval Polish villages. Equipped with money and movables, a woman would leave her family home and move in with her husband. This was determined not only by the traditional norms governing peasant communities, but also by the dominant patriarchal family model. Matrilocalism pertained to a situation where there was no male heir in the bride's family. In that case, the spouse could count on taking over the farm from the father-in-law. This rare family model could also exist in the case of a remarriage of a widow who was a disposer of a farm left over from a previous marriage. The court records published below deal with a case of such a rare union recorded in historical sources and the complications that followed. The introductory section discusses several factors that facilitate the interpretation of the edited texts. Information about the village of Dobrska Wola, the people involved in the court proceedings was collected, and the method of publication was presented. A separate section was devoted to the issue of matrilocal marriages in the Polish countryside in the existing, yet scarce, historical literature records.

Key words: rural communities, medieval Poland, matrilocal marriages

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Grzegorz Jawor, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland Małgorzata Kołacz-Chmiel, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin				
SUBMITTED: 2023.04.27	ACCEPTED: 2025.05.31	PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	 Crossref 	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

STRESZCZENIE

W średniowiecznej wsi polskiej zdecydowanie dominowały małżeństwa patrylokalne. Wyposażona w pieniądze i ruchomości kobieta opuszczała rodzinny dom i przenosiła się do męża. Decydowały o tym nie tylko tradycyjne normy rządzące społecznościami chłopskimi, ale również dominujący model rodziny patriarchalnej. Matrylokalizm dotyczył sytuacji, gdy w rodzinie panny młodej nie było męskiego dziedzica. Wówczas mąż mógł liczyć na przejęcie gospodarstwa po teściu. Ten rzadki model rodziny mógł też zaistnieć w przypadku powtórnego małżeństwa wdowy-dysponentki gospodarstwa pozostałego z poprzedniego małżeństwa. Publikowane niżej zapisy sądowe dotyczą przypadku takiego rzadko odnotowywanego w źródłach historycznych związku i komplikacji będących jego następstwem. W części wstępnej omówiono kilka problemów ułatwiających interpretację edytowanych tekstów. Zebrano informacje o wsi Dobrska Wola, osobach biorących udział w przewodzie sądowym, zaprezentowano metodę publikacji. Oddzielny fragment poświęcono zagadnieniu małżeństw matrylokalnych na wsi polskiej w istniejącej, skromnej literaturze historycznej.

Słowa kluczowe: społeczności wiejskie, średniowieczna Polska, małżeństwa matrylokalne

UWAGI WSTĘPNE

Prezentowane w edycji zapiski zawarte są w rękopiśmiennej księdze sądowej z lat 1487–1514, przechowywanej w Archiwum Państwowym w Lublinie, wchodzącej w skład liczącego tylko dwie jednostki archiwalne zespołu: *Księgi sądu kasztelana i wojewody lubelskiego w Wąwolnicy*,

opatrzonej sygnaturą ²¹. W sumie jest to pięć zapisów powstałych między 6 sierpnia a 17 grudnia 1499 r., które w sposób bezpośredni czy pośredni łączy osoba kmiecia Marcina Ruszela i rozstrzyganej z jego powództwa sprawy. O podjęciu decyzji o przygotowaniu tej edycji zadecydował jej nietypowy charakter. Genezą skargi Marcina były konsekwencje jego przedwcześnie zakończonego śmiercią żony i potomka związku małżeńskiego. Wbrew regułom obowiązującym w społeczeństwie polskim przełomu średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych miało ono charakter matrylokalny, to znaczy dotyczyło sytuacji, gdy mężczyzna przeprowadzał się do domu żony. Ów związek egzystował w specyficznym środowisku wsi Dobrska Wola, zaliczanej do kategorii dóbr drobnoszlacheckich, w sąsiedztwie ubożających, licznych właścicieli. Zdaniem wydawców miało to istotny wpływ na przebieg zdarzeń.

W celu wskazania i rozszerzenia możliwości interpretacyjnych podjęto decyzję o przybliżeniu czytelnikowi na wstępie istotnych dla sprawy informacji dotyczących osady, w której miały miejsce opisane w zapiskach wydarzenia, przybliżeniu postaci sądowych przeciwników sądowych Marcina Ruszela i wreszcie umieszczeniu uwag na temat zasad doboru małżeńskiego i samego zjawiska matrylokalizmu wśród chłopów polskich.

DOBRE I DOBRSKA WOLA W ŚREDNIOWIECZU

Wieś Dobre położona jest około 8 kilometrów na południowy zachód od Kazimierza Dolnego, na zasiedlanym już intensywnie od wczesnego średniowiecza obszarze doliny Wisły. W czasach staropolskich wchodziła w skład parafii z centrum w pobliskim Wilkowie, zaś pod względem administracyjnym przynależała do powiatu lubelskiego. Chociaż w źródłach pisanych pojawiła się w 1409 r.², to jej odległą metrykę istnienia poświadczają liczne artefakty archeologiczne datowane na VI–XIII w., ale przede wszystkim roszczenia wysuwane w XV w. przez klasztor świętokrzyski do dziesięcin z części tej osady, czemu sprzeciwiało się biskupstwo krakowskie³. Zdaniem Marka Derwicha przyczyną sporu mogło

¹ Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Księgi sądu kasztelana i wojewody lubelskiego w Wąwolnicy [dalej: KSK] (Dawniej: Księgi ziemskie lubelskie, dekrety, sygnatura 3). Jednostka jest obecnie dostępna w internecie na stronie: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/1752231> [dostęp: 16.07.2025].

² *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, wyd. S. Kuś, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3, Warszawa 1983, s. 65.

³ *Joannis Dlugosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*, t. 8, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. 2, [ed.] A. Przezdziecki, Kraków

być zniszczenie starej wsi może w XIV w. i lokowanie na jej gruntach nowej osady⁴. Możliwy jest też inny scenariusz wydarzeń. Wieś Dobre na pewno przeszła przez formalną lokację na prawie niemieckim (odmiana magdeburska), co mogło łączyć się ze sprowadzeniem nowych osadników, a w konsekwencji wykonywaniem przez starych i nowych mieszkańców obowiązków dziesięcinnych na rzecz różnych instytucji kościelnych⁵. Dla potrzeb naszej edycji należy zwrócić uwagę na dwa ważne procesy zachodzące na jej terenie na przełomie XV i XVI w. Pierwszym z nich było pogłębiające się rozdrobnienie własności na coraz liczniejsze działy majątkowe. Podległość sądowi w Wąwolnicy tych właścicieli oznaczała w praktyce ich zaliczanie do gorszej kategorii członków stanu szlacheckiego⁶. Jednocześnie następowało wypieranie z Dobrego ludności chłopskiej, kmieci i zagrodników – licznie wzmiankowanych jeszcze w latach pięćdziesiątych–siedemdziesiątych XV w.⁷ Z dotychczasowych badań wynika, że rugowanie chłopów w dobrach drobnej szlachty było zjawiskiem rozpowszechnionym. Takie działania wynikały z egzystencji na krawędzi nędzy owych nobilów, a zdobycie nowych ziem kosztem chłopów miało zaradzić dalszej pauperyzacji⁸. Jak wynika z rejestru poborowego z 1531 r., w tej wsi nie było już chłopów⁹.

W kluczowej zapisce niniejszej edycji, oznaczonej numerem 2, pojawia się wieś o nazwie Dobrska Wola. Jej istnienie poświadcza jedynie

1864, s. 555: in qua sunt tredecim cum medio lanei kmethonales, de omnibus solvitur decima manipularis et canapalis pro monasterio Sancti Crucis, et valor eius aestimatur ad decem marcas. Hanc autem decimam Sbigneus cardinalis et episcopus Cracoviensis contendabat esse suae mansae [...].

⁴ M. Derwich, *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000, s. 69.

⁵ Dziedziczne sołectwo wzmiankowane jest w 1467 r., przy okazji jego sprzedaży przez szlachcica Jana Syńca Mikołajowi Babce za 20 grzywien. W skład jego materialnego uposażenia wchodziło 2,5 łanu ziemi ornej, trzy łąki i zabudowania – APL, *Księgi ziemskie lubelskie* [dalej: KZL], sygn. 7, k. 163v–164v.

⁶ A. Sochacka, *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, „Rocznik Lubelski” 1983–1984, 25–26, s. 15.

⁷ Porównaj przypis 2. Wzmianki o kmieciach i zagrodnikach odnotowane zostały ponadto w innych zapisach sądowych: APL, KZL, sygn. 2, k. 203 z 1479; sygn. 3, k. 95v z 1463; sygn. 6, k. 30v–31 z 1451 i k. 82v z 1452 r.; sygn. 9, k. 235v z 1478 r.

⁸ G. Jawor, *Ludność chłopska i społeczności wiejskie w województwie lubelskim w późnym średniowieczu. Schyłek XIV – początek XVI wieku*, Lublin 1991, s. 108–109; A. Sochacka, *op. cit.*, s. 25; K. Tymieniecki, *Historia chłopów polskich*, t. 3, *Geneza zastrzonego poddaństwa chłopów*, Warszawa 1969, s. 70.

⁹ A. Pawiński, *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym opisana*, t. 4, Warszawa 1886, s. 368.

kilka zapisek sądowych mieszczących się w niewielkim przedziale czasowym, ograniczonym latami 1499–1510. Kwestią domysłu pozostaje, czy pod tą nazwą kryje się *Dobre Maior* i *Dobre Minor*, wzmiankowane w *Liber beneficiorum*... Jana Długosza i notowane jeszcze na początku XVII w.¹⁰ Możliwe też, że była to część składowa wsi Dobre, wyróżniona jedynie z racji stosunków własnościowych. W każdym razie jej położenie przy Dobrem (lub w obrębie tej osady) nie ulega wątpliwości.

PRZECIWNICY SĄDOWI KMIECIA MARCINA RUSZELA

1. Mikołaj Syniec z Dobrskiej Woli

Ten szlachcic był stroną pozwaną w procesie z 1499 r. (zapiska nr 2). Dla wskazania możliwych przyczyn, które doprowadziły go przed oblicze sądu wojewody lubelskiego w Wąwolnicy, należy podać nieco informacji dotyczącej jego rodziny. Posługujące się przydomkiem *Syniec* osoby zapewne jeszcze w XIV w. posiadały działły majątkowe w parafialnym Wilkowie¹¹. Jeszcze w latach czterdziestych XV w. była to rodzina dość zamożna. Mikołaj Syniec posiadał dziedzictwo nie tylko w części Wilkowa, ale także w Dobrem, a nawet dział osady położonej w powiecie radomskim¹². Położenie tej ostatniej z wymienionych miejscowości sugeruje pochodzenie Syńców zza Wisły¹³. Począwszy od połowy XV w. czytelne są w źródłach symptomy stopniowej pauperyzacji rodziny. Jako ostatni posiadacz działu w Wilkowie notowany jest Mikołaj Syniec w 1449 r.¹⁴ Bartosz Syniec zastawił czterech kmieci w Dobrem i miał kłopoty ze spłatą zadłużenia¹⁵. Jak już wyżej wspomniano, Jan Syniec, syn Bartosza, w 1467 r. sprzedał sołectwo dziedziczne w Dobrem, zaś w latach 1470

¹⁰ *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, Warszawa 1986, s. 48.

¹¹ *Słownik historyczno-geograficzny*, s. 261. W 1409 r. wzmiankowany jest Syniec – były już wtedy właściciel działu, a potem kolejni nobile z tym przydomkiem, do roku 1449. Później już ich w tej miejscowości nie odnotowano.

¹² APL, KZL, sygn. 1, s. 239 z 1443 r. Mikołaj Syniec z Wilkowa zeznał wówczas, że jego syn Bartosz zabezpieczył 60 grzywien otrzymanych w wianie od żony Grety, córki Piotra z Wrzelowa: „in et super medietate bonorum suorum videlicet medietatem Dobre, medietatem Wilkow et in medietatem Nyenyencza in districto Radomiensi”.

¹³ To przypuszczenie pokrywa się z wynikami badań A. Sochackiej, wskazującej na XIV-wieczną genezę osadnictwa drobnoszlacheckiego w Lubelskiem i migracje tej grupy szlachty zza Wisły i Mazowsza. A. Sochacka, *op. cit.*, *passim*.

¹⁴ Porównaj przyp. 10.

¹⁵ APL, KZL, sygn. 6, k. 30v–31 z 1451 r. i k. 82v z 1452 r.

i 1478 zastawiał w tej wsi kolejne obszary¹⁶. Nie jest jasne, jaki stopień pokrewieństwa łączył Jana ze Stanisławem Syńcem, notowanym już jako dorosły w 1470 r.¹⁷, a z kolei tego drugiego z Mikołajem – adwersarzem kmiecia Marcina Ruszela. W każdym razie być może przyczyną konfliktu można szukać w postępującej pauperyzacji tej rodziny.

2. Stanisław Obiecała z Podgórze

Szlachcic ten występuje w źródłach z przydomkiem Obiecała, który jest już na tyle utrwalony, że przechodzi na jego syna Jana¹⁸. Stanisław był przedstawicielem miejscowej drobnej szlachty wywodzącej się ze wsi Podgórze położonej nieopodal Kazimierza Dolnego. Posiadał tylko część tej osady, pozostałe działki należały do Macieja i Jana Firlejów¹⁹. Jego działalność ekonomiczna koncentrowała się na obszarze zachodniej części województwa lubelskiego. Po raz pierwszy pojawił się w źródłach w 1441 r., gdy przejął od Jana i Jakuba w zastaw ich części wsi Wrzelów (położonej 10 km od Opola Lubelskiego) za 80 grzywien²⁰. W 1445 r. na dobrach położonych w Podgórzu zapisał z kolei 40 grzywien posagu swojej małżonki Elżbiety²¹. W 1499 r. wystąpił również jako dziedzic wsi Dobre. Dwa zapisy niniejszej edycji, o numerach 3 i 4, sugerują, że Marcin Ruszel albo przed swoim małżeństwem zamieszkiwał w Dobrem, albo też po wygnaniu go z Dobrskiej Woli przez Mikołaja Syńca osiedlił się w Dobrem jako zagrodnik. Następnie dochodził swoich praw do gospodarstwa, pozywając właściciela Dobrskiej Woli. W efekcie doprowadziło to do konfliktu pomiędzy przedstawicielami szlachty, który zakończył się przysądzeniem Marcina Ruszela Mikołajowi Syńcowi.

MAŁŻEŃSTWA MATRYLOKALNE WŚRÓD CHŁOPÓW W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU

W okresie późnego średniowiecza w rodzinach chłopskich dominowały małżeństwa patrylokalne. Normą było, że po zawarciu związku małżeńskiego to kobieta opuszczała dom rodzinny i przenosiła się do

¹⁶ APL, KZL, sygn. 2, k. 203 z 1470 i sygn. 9, k. 235v z 1478 r.

¹⁷ APL, KZL, sygn. 7, k. 136.

¹⁸ *Ibidem*, k. 83 z 1469 r. W źródłach występuje jego syn Jan Obiecała jako dziedzic Podgórze.

¹⁹ *Joannis Dlugosii Senioris*, s. 554.

²⁰ APL, KZL, sygn. 1, s. 9.

²¹ *Ibidem*, s. 127.

swojego małżonka²². Trwałości tej praktyki wśród rodzin chłopskich dowodzą badania prowadzone w późniejszych epokach²³. Niemniej nie wyklucza to istnienia w społecznościach chłopskich związków o charakterze matrylokalnym. Ich tworzenie było jednak mocno ograniczone przez tradycyjne normy rządzące społecznościami chłopskimi. Nie bez znaczenia były także czynniki o charakterze majątkowym i ekonomicznym. Praktyka wyposażania panny w gotówce i dobrach ruchomych oraz spłacania kobiet z należnej jej części dziedzictwa po zmarłych członkach rodziny ugruntowała dominującą pozycję związków patrylokalnych.

Do powstania rodziny matrylokalnej musiały zaistnieć specjalne warunki. Najważniejszym z nich było posiadanie przez przyszłą wybrankę majątku nieruchomego w postaci gospodarstwa rolnego lub perspektywy na jego odziedziczenie. Sytuacja taka mogła mieć miejsce w przypadku panny nieposiadającej męskiego rodzeństwa lub będącej jedynym żyjącym dzieckiem. Jej przyszły mąż otrzymywał z domu rodzinnego tylko gotówkę w formie spłaty z należnej mu części dziedzictwa przez innych męskich spadkobierców i przenosił się do rodzinnego domu małżonki. Nie oznacza to jednak, że jego pozycja była osłabiona przez wejście w struktury nowej rodziny. Ze względu na płeć nadal zajmował stanowisko nadrzędne w stosunku do swojej żony. Widoczne jest to w małżeństwie będącym

²² M. Koczarska, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 28. Argumentem świadczącym o patrylokalności związków chłopskich było pobieranie opłaty zwanej *kunne* lub *kunicą* albo *kuną* najpierw przez księcia, a później przez właściciela wsi, od panien chcących wyjść za mąż za osobę spoza księstwa albo spoza dóbr ziemskich (W. Abraham, *Z dziejów prawa małżeńskiego w Polsce. Zezwolenie panującego lub panów na małżeństwo poddanych i świeckie opłaty małżeńskie*, w: *Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza*, t. 1, Lwów 1916, s. 41). Odpowiednikiem tej opłaty na ziemiach ruskich była *kunica* płacona właścicielowi osady przez kobiety wychodzące za mąż poza obręb jego dóbr (W. Abraham, *op. cit.*, s. 12, 20; В.Ф. Інкін, *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси*, Львів 2004, s. 182; M. Kończ-Chmiel, *Spółeczności chłopskie ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, Lublin 2009, s. 51). Patrylokalizm małżeństw chłopskich potwierdzają także badania A. Izydorczyk nad rodziną chłopską prowadzone na podstawie małopolskich ksiąg sądowych wiejskich z XV–XVI w. (idem, *Rodzina chłopska w Małopolsce w XV–XVI wieku*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 3, red. A. Wyczański, Warszawa 1983, s. 13).

²³ T. Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII w.*, Wrocław 2012, s. 118. Autor podkreśla w swojej pracy, że małżeństwa matrylokalne należały do sytuacji wyjątkowych na wsi pańszczyźnianej. Z tego względu podlegały specjalnemu nadzorowi dworu. Na przewagę małżeństw patrylokalnych w społecznościach chłopskich wskazują także badania M. Wyżgi nad migracjami chłopskimi, gdzie mobilność kobiet była znacznie większa niż przedstawicieli płci przeciwnej, co w dużym stopniu mogło wynikać z większego odsetka migracji matrymonialnych kobiet (idem, *Homo movens. Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVI–XVIII wieku*, Kraków 2019, s. 169).

przedmiotem edycji źródłowej²⁴. W świetle informacji zawartych w zapisie nr 2 można stwierdzić, że ojciec jego żony Elżbiety przekazał swoje gospodarstwo zięciowi, a nie córce. Nie była to sytuacja odosobniona. Podobnie dziedzictwo Barbary Mikurdzianki z podlubelskiej Konopnicy zostało przekazane jej mężowi Andrzejowi Ligoniewi²⁵. To mężczyzna, przynajmniej z punktu prawnego i społecznego, stanowił osobę decyzyjną w sprawach majątkowych i ekonomicznych. Dawało mu to możliwość utrzymania dominującej pozycji w małżeństwie. Nie zawsze jednak był w stanie ją utrzymać. Decydujące znaczenie miał w tym przypadku stosunek krewnych żony. Znamienny może być fakt, że w przypadkach, kiedy to kobiety dopuszczały się prób zgładzenia męża przy udziale osób trzecich, dotyczyło to związków matrylokalnych²⁶.

Do małżeństw o charakterze matrylokalnym dochodziło także w wyniku związku mężczyzny z wdową obejmującą gospodarstwo po mężu²⁷. Ograniczymy się w tym przypadku tylko do zasygnalizowania problemu, gdyż odbiega on całkowicie od omawianego źródła. W tego typu związkach widoczna jest dominacja kobiety. Często to ona była faktycznie osobą zarządzającą rodziną i majątkiem, a mąż tylko formalnie występował na zewnątrz w imieniu rodziny. W innym przypadku mąż co prawda zyskiwał pozycję kierowniczą, ale przy aktywnym współdzialeł małżonki.

ZASADY EDYCJI

Edycja źródłowa uwzględnia w dużej mierze propozycje zawarte w aktualnej, mimo upływu czasu, pracy Adama Wolfa²⁸. Poniżej przedstawiono najważniejsze zasady mające zastosowanie w opracowaniu zapisów.

Dokonanie rekonstrukcji niewidocznego lub uszkodzonego fragmentu tekstu zawsze sygnalizowane jest przez znaki graficzne zamieszczone poniżej. Stosowano je nawet w przypadku niewielkich braków, np. pojedynczych liter lub fragmentów słów.

²⁴ M. Kołacz-Chmiel, *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej w późnośredniowiecznej Małopolsce*, Lublin 2018, s. 115.

²⁵ *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555*, wyd. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2009, nr 6.

²⁶ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, *Acta Officialis Cracoviensis*, sygn. 15, s. 318, 327.

²⁷ M. Wyżga, *op. cit.*, s. 145.

²⁸ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1957, 1, s. 155–181.

Uszkodzone fragmenty tekstu sygnalizowane są przy pomocy nawiasów prostokątnych:

[...^a] – fragment uszkodzony, nieodtworzony. Przypis tekstowy informuje o wielkości i przyczynach braku.

[recognovit] – fragment odtworzony.

Inne znaki edytorskie występujące w tekście:

<^a> – dopisek należący do tekstu.

† † – wykreślenie w źródle fragmentu tekstu.

[s] – potwierdzenie formy zapisu słowa w źródle.

Przy opracowaniu tekstu źródłowego zdecydowano się na wprowadzenie pewnych ujednoliczeń i uproszczeń. Nie uwzględniono występujących sporadycznie zdwojeń liter na początku wyrazu oraz podwojenia litery na końcu lub w środku słowa. Wszystkie skrócenia zastosowane przez pisarzy w tekście łacińskim były rozwiązywane bez zaznaczenia tego w tekście zapisów. Nie korygowano także błędów gramatycznych i stylistycznych występujących w zapisach. Tylko w przypadku mocno rażących pomyłek pisarza stosowano symbol [s].

W przypadku imion i nazwisk, a także nazw miejscowych konsekwentnie stosowano pisownię dużą literą; nawet w przypadkach, gdy w źródle nie występowała. Zachowano też dla nich oryginalną i różnorodną pisownię występującą w źródle, nie stosując jej unifikacji i ujednolicenia. Daty występujące w tekście źródłowym są zawsze rozwiązywane według współczesnego kalendarza.

EDYCJA ŹRÓDŁOWA

1.

[KSK 2, k. 99]

6 sierpnia 1499 r.

Marcin kmieć z Dobrego pozwał Mikołaja dziedzica z Dobrskiej Woli na najbliższe roki sądowe a Piotr dziedzic z Ługowa odroczył termin.

Laboriosus Martinus de Dobro actor contra nobilem Nicolaum heredem Doppska [s] Vola habent terminum ad terminos proximos iuxta citationem et nobilis Petrus heres de Lugow dis[tul]it terminum a citatorie.

2.

[KSK 2, k. 100-100v]

4 września 1499 r.

Marcin kmić szlachcica Mikołaja Syńca pozwał go oto, że gdy ten Marcin pojął za żonę ś.p. Elżbietę córkę kmiecia Mikołaja Bronka, zamieszkałą wraz z jej ojcem w należącej do szlachcica Mikołaja Dobrskiej Woli, wówczas wniósł do ich gospodarstwa cztery grzywny w gotówce. Jego teść Mikołaj Bronek widząc pracowitość Marcina, przekazał mu swoje gospodarstwo w skład którego wchodził łan gruntu położony koło łanu Piotra Barana, dwa konie, cztery woły i inne zwierzęta a Mikołaj Syniec zaakceptował tę darowiznę uznając Marcina za swojego kmiecia. Marcin obsiał to pole zbożem na wiosnę i jesień. Jednak kiedy zmarła jego żona Elżbieta wraz z dzieckiem, wówczas Syniec usunął go z tego gospodarstwa mimo że Marcin posiadał je z tytułu prawa bliższości i martwej ręki. Swoją szkodę ocenił na 20 grzywien. Sprawę oddalono z powodu niestawiennictwa Marcina.

Quemadmodum citaverat laboriosus Martinus kmetho nobilem Nicolaum Schynycz heredem de Dobrszka Volya pro eo quia dum et quando ipse prefatus laboriosus Martinus duxit alias p o y m o v a l uxorem in hereditate seu in villa tua in Dobrszka Volya ancillam olim Elizabeth filiam laboriosi Nicolai Bronyek kmethonis tui, extunc ipse prefatus Martinus importavit quatuor marcas communis pecunie bone in Regno currentis ad uxorem suam Elizabeth ad hereditatem tuam ibidem in Dobrczka Vola et inposuit [s] prefatas quatuor marcas ad laborem communem. Et videns pater ipsius prefate olim Elizabeth diligenciam et laborem Martini generi sui dedit seu resignavit alias s p u s c z y l sibi omnia bona sua prefate [s] Martino, hoc est laneum, duos equos, quatuor boves et alia peccora et peccudes communes coram te et coram oculis tuis tamquam coram domino hereditario et tu suscepisti ipsum prefatum Martinum in kmethonem tuum. Qui prefatus laboriosus Martinus laboravit in prefato laneo ad estualitatem [s]^a alias n a y a r s z et induxit duos acervos avenam [s] et ad estutualitatem [s] preteritum in horreum suum ibidem in Dobrczka Vola et viginti coretos siliginis seminavit alias w s z y a l ad gemam [s]^b proximam preteritam in eodem laneo ibidem in Dobrczka Vola, quiquot [s] laneus iacet inter metas laboriosi Petri Baran ex utraque parte. Et quem sibi prefatum Martinum prefata uxor olim Elizabeth ac cum puero suo legitimo est mortua, tunc tu prefatum Martinum expulsisti alias o d e g n a l e s z ab omnibus bonis ipsius descriptis in hereditate tua et a labore ipsius, hoc est a quatuor marcas communis pecunie bone quas ibi importaverat, a duabus equis, quatuor [k. 100v] bobus [s] <et> ab aliis peccoribus communibus, a duobus acervis avene, a viginti coretis siliginis ad gemam preteritam insertis. Ab istius omnibus ipsum expulsisti alias o t h d e g n a l e s z vigiolenter [s]^d de hereditate tua ibidem de Dobrczka Vola, ad que ista omnia superius descripta ipse prefatus laboriosus Martinus est propinquior post uxorem suam

legitimam olim Elizabeth et post puerum suum tamquam post manum mortuam. Que ista omnia superius descripta sunt ita bona sicut viginti marcis et in totidem ipsum damnificasti ad premissa iudicialiter remansurus. Quem ministerialis terrestris clamavit primo, 2°, 3° et ~~quinto~~ quarto ultra ius. Et ipse nec per se, nec per suum legitimum procuratorem, nec ~~<parare>~~ curavit. Ideo ipsum ~~condemnavit~~, evasit iure~~l~~ tamquam actorem iuxta ipsius citationem evasit.

^a Powinno być: estivatem.

^b Powinno być: yemam.

^c ~~Przekreślony~~, krótki wyraz rozpoczynający się od litery p.

^d Powinno być: violenter

3.

[KSK 2, k. 104]

29 października 1499 r.

Marcin zagrodnik z Dobrego, kmieć Stanisława Obiecały dziedzica z Podgórze i Dobrego pozwał Mikołaja Syńca dziedzica z Dobrskiej Woli a Piotr Kordek dziedzic z Ługowa odroczył sprawę z powodu choroby (Mikołaja).

Laboriosus Martinus ortulanus de Dobre kmetho nobilis Stanislai Obyeczal[le] heredis de Podgorze et de Dobre actor [contra] nobilem Nicolaum Schynycz heredem de Dobrszka Volya habent terminum primum [in] terminos proximos iuxta citationem et [a]cta. Et nobilis Petrus Kordek heres de Lugow distulit terminum a citato simplici infirmitate.

4.

[KSK 2, k. 105]

26 listopada 1499 r.

Sąd przysądza Mikołajowi Syńcowi dziedzicowi z Dobrskiej Woli kmiecia Marcina Ruszela, zaś Stanisławowi Obiecale nakazuje w tej sprawie wiecyste milczenie.

~~Nobilis~~ Ius decrevit nobili Nicolao Szynycz herede de Dobrszka Vola laboriosum Martinum Ruszel, quia ~~iam~~ ^a ~~<iam>~~ ^b est upsius [s]^c kmetho prefati Nicolai iam dicti et nobilis Stanislaus Obyeczala ~~iam~~ sibi~~l~~ debet silere perpetue et ius decrevit eidem Nicolao superius descripto eundem kmethonem perpetue et in ewm.

^a Nieczytelny z powodu intensywnego przekreślenia krótki wyraz.

^b Wyraz nadpisany nad przekreślonym słowem. Odczyt niepewny.

^c Powinno być: ipsius.

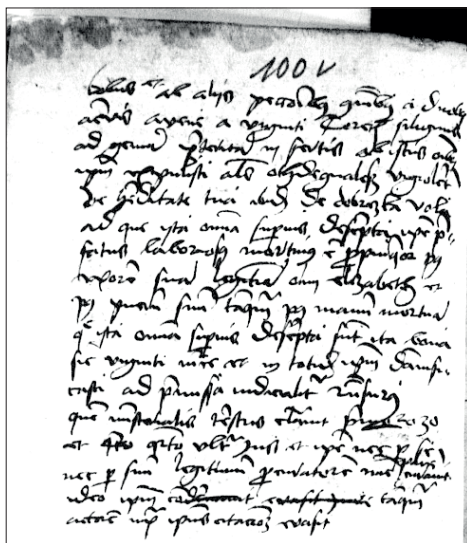
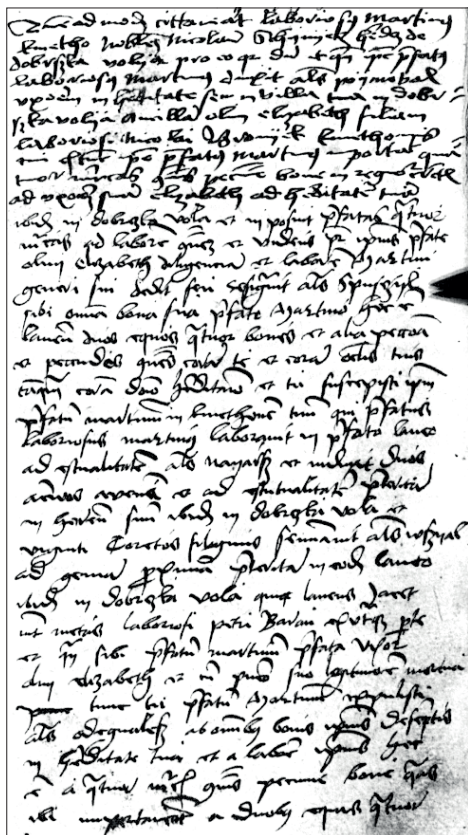
5.

[KSK 2, k. 105v]

17 grudnia 1499 r.

Woźny sądowy Mikołaj Polewka zeznał, że wyegzekwowanie kary nałożonej na Mikołaja Syńca w wysokości 6 skojców na rzecz Stanisława Obiecały i 6 skojców dla sądu przełożono na roki najbliższe.

Ministerialis terrestres Nicolaus Polewka coram iure recognovit quia tetigit nobilem Nicolaum Schynycz heredem de Dobrszka Volya pro pena sex scotis nobili Stanislao Obieczala heredi de Podgorze et de Dobre, et iudicio alias sex scotos et ipse tactus recessit a iure ad terminos proximos preteritos.

APL, KSK sygn. 2, fragmenty kart 100 i 100v. (W niniejszej edycji zapiska oznaczona numerem 2).

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

Acta Officialis Cracoviensis, sygn. 15.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Księgi sądu kasztelana i wojewody lubelskiego w Wąwolnicy, sygn. 2.

Księgi ziemskie lubelskie, sygn. 1, 2, 3, 6, 7, 9.

Printed sources (Źródła drukowane)

Joannis Dlugosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, t. 8, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*. T. 2 [ed.] A. Przezdziecki, Kraków 1864.

Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555, wyd. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2009.

Pawiński A., *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym opisana*, t. 4, Warszawa 1886.

Studies (Opracowania)

Abraham W., *Z dziejów prawa małżeńskiego w Polsce. Zezwolenie panującego lub panów na małżeństwo poddanych i świeckie opłaty małżeńskie*, w: *Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza*, t. 1, Lwów 1916.

Derwich M., *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów diecezji benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000.

Inkin V.F., *Silske suspilstvo Halytskoho Prykarpattia u XVI–XVIII stolittiah: istorychni narysy*, Lviv 2004 [Інкін В.Ф., *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси*, Львів 2004].

Izydorczyk A., *Rodzina chłopska w Małopolsce w XV–XVI wieku*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 3, red. A. Wyczański, Warszawa 1983.

Jawor G., *Ludność chłopska i społeczności wiejskie w województwie lubelskim w późnym średniowieczu. Schyłek XIV – początek XVI wieku*, Lublin 1991.

Koczerska M., *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975.

Kołacz-Chmiel M., *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej w późnośredniowiecznej Małopolsce*, Lublin 2018.

Kołacz-Chmiel M., *Spółeczeństwo chłopskie ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, Lublin 2009.

Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, Warszawa 1986.

Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu, wyd. S. Kuraś, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3, Warszawa 1983.

Sochacka A., *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, „Rocznik Lubelski” 1983–1984, 25–26.

Tymieniecki K., *Historia chłopów polskich*, t. 3, *Geneza zaostrzonego poddaństwa chłopów*, Warszawa 1969.

Wiślicz T., *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII w.*, Wrocław 2012.

Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, 1.

Wyżga M., *Homo movens. Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVI–XVIII wieku*, Kraków 2019.

NOTA O AUTORACH

Grzegorz Jawor – profesor, zatrudniony w Instytucie Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zainteresowania naukowe to przede wszystkim: dzieje społeczności chłopskich w średniowiecznej Polsce i obszarach pogranicza, osadnictwo wołoskie w Karpatach, edycje źródeł z przełomu średniowiecza i czasów wczesnonowoczesnych. Więcej informacji o autorze i jego dorobku naukowym znajduje się na stronie: <https://www.umcs.pl/pl/addres-book-employee,1021,pl.html>.

Małgorzata Kołacz-Chmiel – doktor habilitowany, pracownik naukowy Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół dziejów społeczno-gospodarczych wsi w późnym średniowieczu i czasach wczesnonowoczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca kobiety w rodzinie i społeczności chłopskiej. Drugim obszarem jej badań jest edytorstwo źródeł historycznych. Opublikowała dwie monografie: *Społeczności chłopskie ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu* (Lublin 2009) oraz *Mulier honesta i laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski* (Lublin 2018).

ABOUT THE AUTHORS

Grzegorz Jawor – Professor employed at the Institute of History in Maria Curie Skłodowska University in Lublin (Poland). His research interests include: the history of peasant communities in medieval Poland and border areas, Wallachian settlement in the Carpatians, editions of sources from the turn of Middle Ages and early modern times. More informations about the author and his scientific achievements can be found at: <https://www.umcs.pl/pl/addres-book-employee,1021,pl.html>.

Małgorzata Kołacz-Chmiel – PhD with habilitation, researcher at the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Her scientific interest is focused on the socio-economic history of villages in the late Middle Ages and early modern times, with particular emphasis on the place of women in the family and peasant community. Her second area of research is the editing of historical sources. She has published two monographs: *Społeczności chłopskie ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu* (Lublin 2009), and *Mulier honesta i laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski* (Lublin 2018).